

Індикатори продовольчої безпеки в Україні: тенденції розвитку

Мета статті - оцінити сучасний рівень забезпечення продовольчої безпеки України та визначити встановлені тенденції у зміні основних індикаторів.

Методика дослідження. Використано такі методи: діалектичний, абстрактно-логічний, системного аналізу, індексний, порівняння, графічний, ранжування.

Результати дослідження. Здійснено оцінку сучасного рівня забезпечення продовольчої безпеки України та визначено тенденції у зміні основних індикаторів: стан продовольчої безпеки у 2016 р. в Україні за більшістю показників не задовольняє порогові значення та норми. За продукцією тваринницького походження зменшилася середньодобова калорійність раціону населення країни; погіршився рівень доступності продуктів харчування; рівень достатності запасів зерна в державних ресурсах нижчий порівняно з гранично визначеною межею; встановлено високий рівень продовольчої залежності за м'ясом, молоком і рибними продуктами, плодами, ягодами та виноградом; перевищує пороговий рівень відсоток імпортозалежності України по олії, плодах, ягодах та винограду; значення окремих індикаторів, розрахованих за даними 2016 р. порівняно з 1995 р. позитивно характеризують динаміку продовольчої безпеки України. Встановлено збільшення в раціоні харчування м'ясних і рибних продуктів; за більшістю видів продукції покращився рівень достатності їх споживання. Потреби населення у продовольстві забезпечувалися за рахунок сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва, високою є самозабезпеченість населення за основними видами продовольства.

Елементи наукової новизни. Сучасний стан продовольчої безпеки в Україні за індикаторами (добова енергетична цінність раціону людини, достатність споживання окремого продукту і запасів зерна у державних ресурсах, економічна доступність продуктів харчування, диференціація вартості харчування за соціальними групами, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, продовольча незалежність за окремим продуктом) досліджено не як окремі блоки, а у їх взаємозв'язку з урахуванням впливу різних факторів на різних рівнях (макро- та мікрорівнях, домогосподарства).

Практична значущість. Результати дослідження спрямовані на запровадження стійкої продовольчої системи України в умовах євроінтеграції. Отримані результати визначають індикатори стану та динаміки продовольчої безпеки України, що дають змогу формувати політику продовольчої безпеки України на різних рівнях (макро- та мікрорівнях, домогосподарства). Табл.: 4. Рис.: 3. Бібліогр.: 15.

Ключові слова: продовольча безпека, індикатори, раціон, зернові продовольчі ресурси, економічна доступність продуктів, ємність внутрішнього ринку, продовольча незалежність, диференціація вартості харчування.

Бабич Микола Миколайович - кандидат економічних наук, доцент, докторант, Миколаївський національний аграрний університет (м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе 9)
E-mail: babichnn@i.ua

Постановка проблеми. Процес формування продовольчої безпеки повинен супроводжуватися добре організованим моніторингом за характером змін, їх кількісною і якісною оцінкою з метою підготовки відповідних рекомендацій та управлінських рішень. Система моніторингу має ґрунтуватися на поєднанні економічних та соціальних індикаторів з показниками, які відображають результативність діяльності органів державної влади з вирішення проблеми продовольчої безпеки. За результатами моніторингу уповноважені органи виконавчої влади повинні приймати рішення щодо змін продовольчого кошика для основних соціальних і демографічних груп населення, а уповноважені органи виконавчої влади ухвалити рішення щодо змін і затверджувати на-

бори харчових продуктів для основних соціальних і демографічних груп населення [4].

В умовах євроінтеграції, що передбачає відкритість внутрішніх та зовнішніх ринків продовольства, необхідним є постійний моніторинг індикаторів продовольчої безпеки країни, що дасть змогу оперативно реагувати на зміни та формувати відповідну їм державну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг індикаторів продовольчої безпеки має певні рівні, на яких він проводиться: міждержавний, національний, макро- та мікрорівнях, рівень домогосподарств.

Моніторинг індикаторів продовольчої безпеки на міждержавному (глобальному) рівні здійснює ФАО. Відомості про методологію оцінки та безпосередньо значення індикаторів розміщено на офіційному сайті ФАО [13], які організація об'єднала в єдину базу даних з метою забезпечення відкритого

доступу до інформації та створення об'ємної інформаційної системи продовольчої безпеки. Індикатори класифікують за чотирма складовими виміру продовольчої безпеки - наявності, доступу, використання і стабільності. Наразі ФАО розробляє індикатори для моніторингу продовольчої безпеки та харчування (ЦСР 2) [12] в рамках нового глобального Порядку денного «Цілі Сталого Розвитку - 2016-2030».

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 05.12.2007 року [8] визначено перелік завдань органам виконавчої влади щодо здійснення моніторингу індикаторів продовольчої безпеки України на національному, макро- та мікрорівнях:

1) Міністерству охорони здоров'я визначати кожні п'ять років рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів у середньому на 1 особу;

2) Міністерству аграрної політики та продовольства, Міністерству соціальної політики і Державній службі статистики України забезпечити в межах своїх повноважень подання Міністерству економічного розвитку і торгівлі України щороку до 31 липня інформації, необхідної для розрахунку основних індикаторів продовольчої безпеки;

3) Міністерству економічного розвитку і торгівлі України готувати та оприлюднювати щороку до 1 вересня наступного періоду звіт про стан продовольчої безпеки України.

На офіційному сайті Міністерства економічного розвитку і торгівлі України відсутній звіт про стан продовольчої безпеки України за будь-який період. Щодо продовольчої безпеки оголошено лише баланси попиту і пропозиції м'яса і м'ясопродуктів, цукру, молока та молокопродуктів, олій рослинних станом на 01.04.2015 року, розрахунковий баланс попиту і пропозиції зерна на 2014/2015 МР по всіх категоріях господарств.

Фактично моніторинг індикаторів продовольчої безпеки здійснюють переважно науковці. За останні п'ять років у відкритому доступі (на офіційному сайті Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) нараховується більше двадцяти наукових праць, присвячених дослідженню індикаторів продовольчої безпеки України. Проте тільки в трьох роботах авторів П. Сухого, О. Крупи та К. Голікова проаналізовано більшу частину індикаторів продовольчої без-

пеки на національному рівні. Інші автори, а саме: М. Лисак, Н. Котвицька, Т. Олефіренко, І. Гришова, Н. Чорна, Е. Кіреєва, А. Полторак, Г. Пенчук спостерігають динаміку споживання основних продуктів харчування.

Частину індикаторів продовольчої безпеки, відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» [8], можна знайти на сайті Державної служби статистики України, однак вони знаходяться в різних інформаційних джерелах, не структуровані і не мають необхідної інтерпретації для широкої громадськості.

Моніторинг індикаторів продовольчої безпеки на рівні домогосподарств в Україні не розроблено.

Мета статті - оцінити сучасний рівень забезпечення продовольчої безпеки України та визначити встановлені тенденції у зміні основних індикаторів.

Виклад основних результатів дослідження. Відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, ухваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» (у редакції від 21.10.2011 р.) [8], оцінка сучасного стану продовольчої безпеки в Україні проводиться за такими індикаторами: добова енергетична цінність раціону людини, достатність споживання окремого продукту і запасів зерна у державних ресурсах, економічна доступність харчових продуктів, диференціація вартості харчування за соціальними групами, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, продовольча незалежність за окремим продуктом. При цьому індикатори, що характеризують стан продовольчої безпеки держави (регіону), розраховують за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди й виноград; цукор; олія; м'ясо та м'ясопродукти; молоко, молокопродукти; риба, рибопродукти; яйця.

Добова енергетична цінність раціону людини. Починаючи з 1990 року калорійність середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на 1 особу постійно перевищувала граничний рівень. У 2016 р. середньодобова поживність раціону українця становила 2742 ккал, що на 9,7 % більше від граничного критерію (2500 ккал). Разом із тим у 2016 р. порівняно

із 1990 р. споживання калорій населенням України зменшилось на 23,8 % і мало найни-

жчий рівень за період дослідження ще на початку 2005 р. (рис. 1).

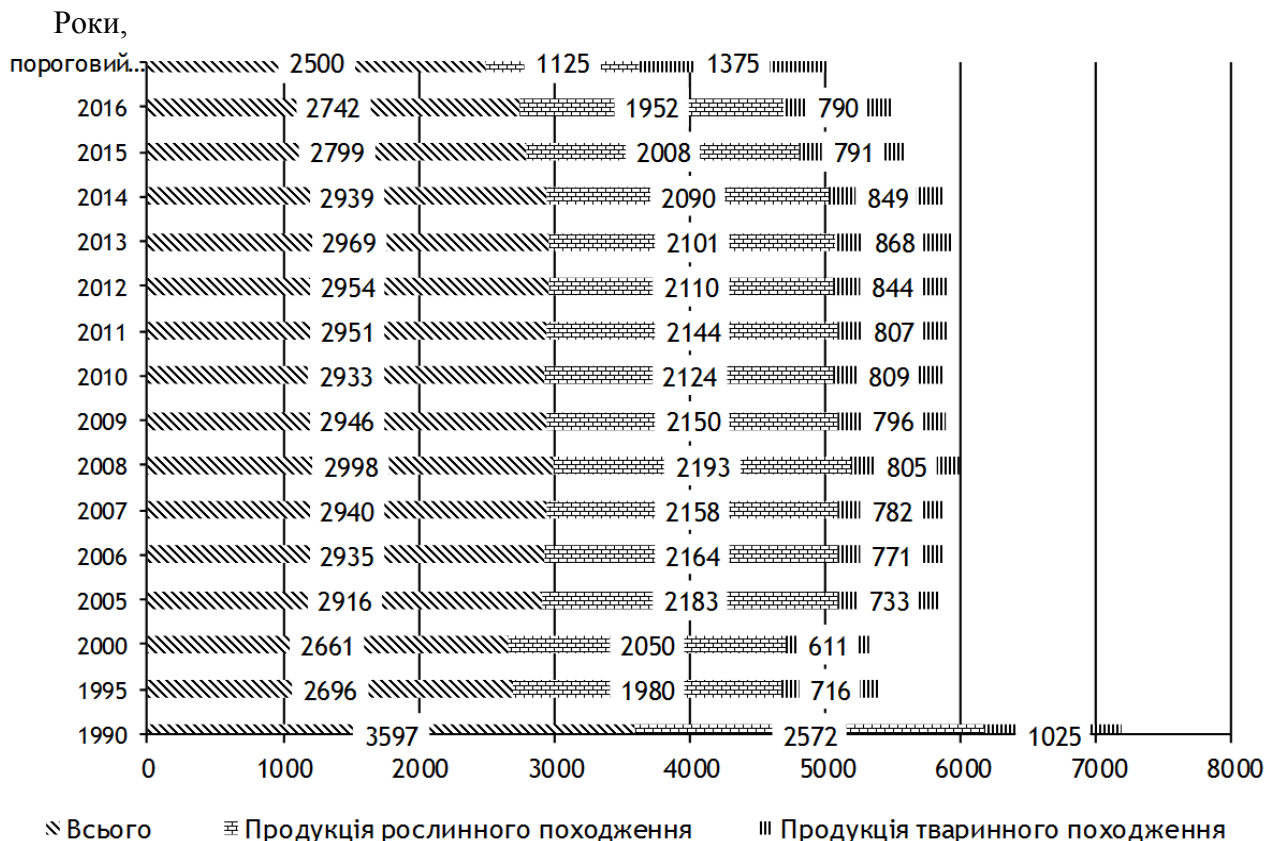

Рис. 1. Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на 1 особу, ккал на добу

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2].

Натомість, починаючи з 1990 р. калорійність середньодобового споживання продуктів рослинного походження була значно більша за граничний рівень, а за калорійністю середньодобового споживання продуктів тваринного походження постійно спостерігався дефіцит. У 2016 році лише 28,8% середньодобового раціону задовольняється за рахунок споживання продукції тваринного походження, що на 26,2 % нижче за встановлений пороговий критерій (55 %). Таким чином, відповідно до запропонованої О. В. Кочетковим та Р. В. Марковим [7] класифікації, продовольче забезпечення населення в Україні відповідає третьому мінімальному рівню (2300-2800 ккал на душу населення), що прогнозує наявність таких обсягів продовольчих ресурсів, які унеможливають виникнення голоду і які треба розглядати під час планування забезпечення населення продовольством в екстремальних (кризових) умовах.

Очевидним є факт заміни «дорогих» калорій «дешевими», що дасть змогу задовольнити потребу в енергії, але не забезпечує

надходження в організм усіх необхідних мікроелементів, вітамінів та мінералів. У результаті з'являється інша проблема продовольчої безпеки - переїдання та ожиріння.

Неповноцінні харчові раціони можуть призвести до збільшення надмірної ваги і пов'язаних з харчуванням неінфекційних захворювань, які все більшою мірою поширюються серед бідних верств населення. Було встановлено, що ожиріння відбувається через відсутність продовольчої безпеки в ряді груп дорослого населення і асоціюється з бідністю. Співіснування недоїдання і надлишкового харчування відчутно позначилося на країнах, які проводять швидкі перетворення, і стало подвійним тягарем неповноцінного харчування [10]. До таких країн, зокрема, належить і Україна.

Достатність споживання окремого продукту. Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі (орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу насе-

лення України на 2005-2015 рр.), тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює 1.

У 2016 р. в Україні порівняно з 2015 р. фактичне споживання основних видів продукції погіршилося (за винятком споживання риби, овочів та картоплі) і лише по хлібних продуктах, овочах і картоплі (30% позицій) знаходилося на рівні раціональних норм. Стабільна позитивна динаміка встановлена лише відносно споживання овочів, картоплі та олії (табл. 1).

Як і в попередні роки зберігається відставання фактичного споживання від раціональної норми продуктів тваринного походження: молока та молочних продуктів - на 44,9 %, м'яса і м'ясопродуктів - на 35,8 %. Слід відзначити, що невідповідність фактичного споживання продукції тваринного походження раціональним нормам споживання пов'язана, насамперед (крім яєць), із зменшенням поголів'я худоби та виробництва продукції на 1 особу.

1. Розрахунок індикатора достатності споживання продуктів харчування на особу на рік, кілограмів

Вид продукції	Раціональна норма*	Фактичне споживання					Індикатор достатності споживання				
		1995 р.	2000 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	1995 р.	2000 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Хлібні продукти	101,0	128,4	124,9	108,5	103,2	101,0	1,271	1,237	1,073	1,022	1,000
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	38,9	32,8	54,1	50,9	51,4	0,486	0,410	0,686	0,636	0,643
Молоко та молочні продукти	380,0	243,6	199,1	222,8	209,9	209,5	0,641	0,524	0,586	0,552	0,551
Риба та рибні продукти	20,0	3,6	8,4	11,1	8,6	9,6	0,180	0,420	0,540	0,430	0,480
Яйця (шт.)	290	171	166	310	280	267	0,590	0,572	1,072	0,965	0,921
Овочі та баштанні продовольчі культури	161,0	96,7	101,7	163,2	160,8	163,7	0,601	0,632	1,013	0,999	1,017
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	90,0	33,4	29,3	52,3	50,9	49,7	0,371	0,326	0,600	0,566	0,552
Картопля	124,0	123,8	135,4	141,0	137,5	139,8	0,998	1,092	1,169	1,109	1,127
Цукор	38,0	31,6	36,8	36,3	35,7	33,3	0,832	0,968	0,961	0,939	0,876
Олія рослинна всіх видів	13,0	8,2	9,4	13,1	12,3	11,7	0,631	0,723	1,062	0,946	0,900

* Розрахунки МОЗ України.

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2].

У 2016 р., як і в попередні роки, встановлено дефіцит споживання плодів, ягід і винограду (44,8 %), риби та рибопродуктів (52,0 %) та цукру (12,4 %). Крім того, у 2016 р., на відміну від 2014 р., встановлено недостатній, порівняно з раціональними нормами, рівень споживання яєць (менший на 7,9 %) та олії (менший на 10,0 %).

Дефіцит споживання основних груп продуктів харчування особливо негативно впливає на розвиток дітей. Якщо дитина стикається з відсутністю продовольчої безпеки, то, швидше за все, вона буде відста-

вати в рості [11, 14]. Щодо взаємозв'язку між особистим досвідом відсутності продовольчої безпеки і надмірною вагою серед дітей, то наявні докази недостатньо переконливі, хоча діапазон інших шкідливих наслідків відсутності продовольчої безпеки для дітей, включаючи менш здорові раціони харчування і негативні психосоціальні наслідки, досить добре вивчений [15].

Достатність запасів зерна у державних ресурсах. На початок 2016 р. у державному інтервенційному фонді обліковувалося 500 тис. т зернових та зернобобових культур

[9], обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 5745 тис. т [2]. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна сягав 8,7%, що не узгоджується із положеннями Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [5], статтю 9 якого встановлено, що державний інтервенційний фонд має бути сформованим у обсязі не менше 20% від внутрішнього споживання. Крім того, даний індикатор менший на 8,3 % від граничного (порогового) критерію для зазначеного показника (відпо-

відно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки) у 17 %, що відповідає 60 дням споживання. Фактично показник запасів зерна є вищим, адже крім державного інтервенційного фонду такі запаси є в підприємствах, що займаються переробкою та зберіганням продукції, а також - у сільськогосподарських підприємствах.

Економічна доступність продуктів харчування. За даними Державної служби статистики України у 2016 р. сукупні витрати домогосподарств на харчування становили 2852,69 грн на місяць проти 2633,97 грн у 2015 р. (табл. 2).

2. Сукупні витрати домогосподарств на продукти харчування та безалкогольні напої, грн/міс.

Показник	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2015 р.
У середньому на домогосподарство	2633,97	2852,69	108,3
у % до сукупних витрат домогосподарств	53,2	49,9	-3,3
у % до споживчих сукупних витрат	57,2	53,5	-3,7
У міських поселеннях	2627,57	2812,6	107,0
у % до сукупних витрат домогосподарств	51,8	48,4	-3,4
у % до споживчих сукупних витрат	55,1	51,5	-3,7
У сільській місцевості	2647,05	2934,99	110,9
у % до сукупних витрат домогосподарств	56,4	53,1	-3,3
у % до споживчих сукупних витрат	62,0	58,0	-4,0
Дані по сільській місцевості порівняно з міськими поселеннями			
- продукти харчування та безалкогольні напої	19,48	122,39	x
- відносно сукупних витрат	4,6	4,7	x
- відносно споживчих сукупних витрат	6,9	6,5	x

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3].

При цьому встановлено коливання даного індикатора по категоріях домогосподарств у міських та сільських поселеннях - відповідно 48,4 і 53,1% до сукупних витрат. Натомість у динаміці спостерігається зменшення частки сукупних витрат домогосподарств як сільської місцевості, так і міських поселень на харчові продукти та безалкогольні напої. Така динаміка є позитивною, проте частка сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування та безалкогольні напої залишається високою.

По регіонах України також досліджується строкатість частки грошових витрат домогосподарств на харчові продукти та безалкогольні напої: найнижчим є показник у Закарпатській області, а найвищим - у Дніпропетровській. Відносно низький рівень витрат на продукти харчування (за їх часткою в загальній сумі грошових витрат) спостерігається в Закарпатській, Чернівецькій, Сумській, Івано-Франківській та Луганській областях; критичний рівень - в Дніпропетровсь-

кій, Одеській, Херсонській та Львівській областях (рис. 2).

Причому як збільшення, так і зменшення частки витрат на харчові продукти може мати як позитивні, так і негативні причини та наслідки. З одного боку, зменшення частки витрат на харчові продукти, що саме по собі відображає позитивну динаміку індикатора, може означати, що споживачі регіону більшу частку продуктів харчування виробляють самостійно (натуральне господарство), або рівень доходів домогосподарств вищий (за інших рівних умов), або харчові продукти в регіоні дешевші. З іншого боку, така динаміка може свідчити про нижчий у регіоні індикатор достатності споживання основних видів продуктів харчування.

Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у 2015 р. знаходився у граничних межах і становив 49,6 % при його 60%-му граничному критерії. Порівняно із попереднім роком цей показник погіршився на 1,9 відсоткових пункти.

Рис. 2. Частка грошових витрат домогосподарств на харчові продукти та безалкогольні напої за регіонами України, %

Джерело: Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [3].

Слід відмітити значний вплив на вибір тих чи інших харчових продуктів власних уподобань та традиційних звичок вживання певних видів продукції. Порівняння показника забезпеченості основними продуктами харчування з часткою витрат на них у загальній сумі витрат на харчування свідчить, що практично найвища та найменша частка

витрат відповідно на хлібні продукти (17,5 %) та на картоплю (1,6 %). Тобто саме на ті види продуктів, по яких раціональні норми споживання досягнені, при цьому по споживанню картоплі раціональна норма на 22,8 % перевищує даний показник по хлібних продуктах (рис. 3).

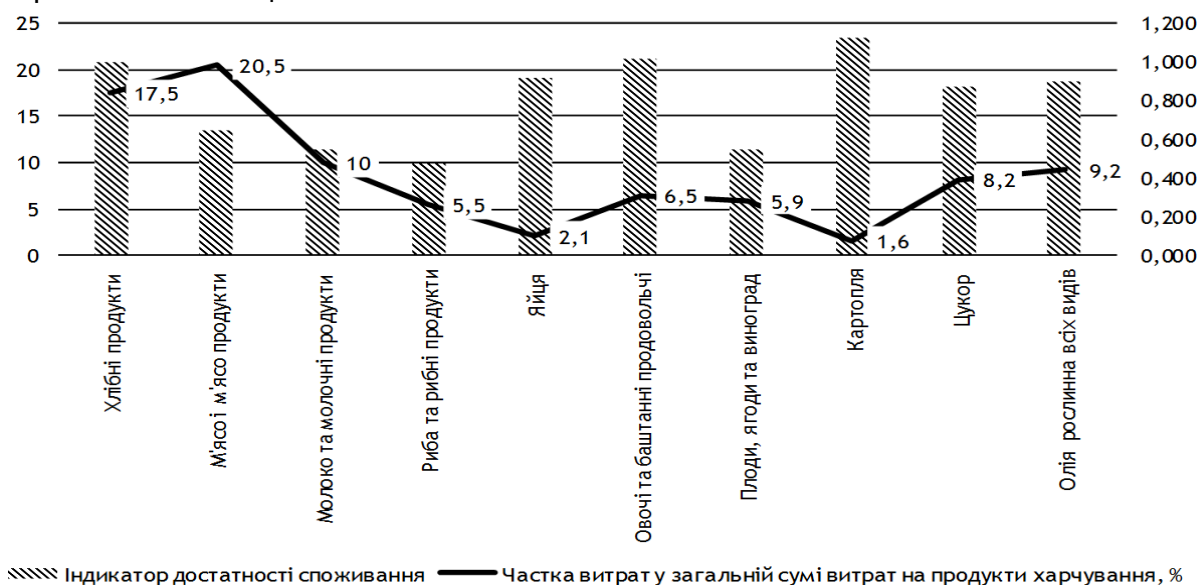

Рис. 3. Порівняння частки витрат у загальній сумі витрат на харчові продукти з індикатором достатності споживання у 2016 р.

Джерело: Узагальнено автором на основі даних Державної служби статистики України [2, 3].

Диференціація вартості харчування за соціальними групами. За даними Державної служби статистики, в Україні у 2016 р. 10% домогосподарств із найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 3354,69 грн/міс., а 10% домогосподарств із найменшими прибутками - 1908,60 грн.

Коефіцієнт диференціації вартості харчування за соціальними групами становив 1,76 проти 1,71 у 2015 році, тобто упродовж досліджуваного періоду відбулося підви-

щення рівня диференціації соціальних груп за показником продовольчих витрат.

Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів. Порівняно з 1995 р. у 2016 р. відбулося збільшення ємності внутрішнього ринку за такими групами продовольства: м'ясо і м'ясопродукти - на 9,1 %, риба й рибні продукти - на 120,3, яйця - на 29,0, овочі та баштанні продовольчі культури - на 39,6, плоди, ягоди та виноград - на 22,6, олія - на 397,3% (табл. 3).

3. Оцінка ємності внутрішнього ринку, тис. т

Вид продукції	Ємність внутрішнього ринку						
	фактична				за умови дотримання раціональних норм споживання		
	1995 р.	2000 р.	2016 р.	2016 р. у % до 1995 р.	1995 р.	2000 р.	2016 р.
Хлібні продукти	6641,9	6173,8	4308,7	64,9	5224,6	4992,4	4288,1
М'ясо і м'ясопродукти	2012,2	1621,3	2195,0	109,1	4138,3	3954,4	3396,5
Молоко та молочні продукти	12601,0	9841,5	8942,0	71,0	19656,8	18783,3	16133,3
Риба та рибні продукти	186,2	415,2	410,2	220,3	1034,6	988,6	849,1
Яйця	510,8	473,9	659,0	129,0	868,2	827,8	712,5
Овочі та баштанні продовольчі культури	5002,1	5027,0	6984,1	139,6	8328,3	7958,2	6835,4
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	1727,7	1448,3	2118,7	122,6	4655,6	4448,7	3821,0
Картопля	6404,0	6692,8	5966,3	93,2	6414,3	6129,3	5264,5
Цукор	1634,6	1819,0	1420,4	86,9	1965,7	1878,3	1613,3
Олія рослинна всіх видів	424,2	464,6	497,3	117,2	672,5	642,6	551,9

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2].

Разом із тим від'ємне відхилення між фактичною ємністю ринку та розрахованою за раціональними нормами споживання (дефіцит) визначено по таких групах продовольства: м'ясо і м'ясопродукти - 54,7 %, молоко і молокопродукти - 80,4, риба та рибні продукти - 107,0, плоди, ягоди та виноград - 80,3, цукор - 13,6, олія - 11,0 %.

Продовольча незалежність за окремим продуктом. Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, у 2016 р., як і у попередні роки, здійснювалося переважно за рахунок продукції вітчизняного виробництва (табл. 4).

4. Розрахунок імпортозалежності за групами продовольства

Вид продукції	Імпорт продуктів, тис. т					Відсоток імпортозалежності, %				
	1995 р.	2000 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	1995 р.	2000 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Хлібні продукти	200	1010	263	190	240	3,0	16,4	5,6	4,3	5,6
М'ясо і м'ясопродукти	19	38	201	158	182	0,9	2,3	8,6	7,3	8,3
Молоко та молочні продукти	58	50	357	78	105	0,5	0,5	3,7	0,9	1,2
Риба та рибні продукти	5	2	-	-	-	1,0	0,4	-	-	-

Яйця	41	29	7	11	5	0,8	0,6	0,9	0,2	0,8
Овочі та баштанні продовольчі культури	309	179	225	95	136	17,9	12,4	3,2	1,4	1,9
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	126	11	856	588	732	2,0	0,2	38,1	27,0	34,5
Картопля	123	177	40	17	27	7,5	9,7	0,7	0,3	0,5
Цукор	-	-	7	4	5	-	-	0,4	0,3	0,4
Олія рослинна всіх видів	-	-	223	160	219	-	-	39,7	30,5	44,0

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2].

Найбільш уразливими з точки зору імпортозалежності залишаються позиції «плоди, ягоди та виноград» та «олія рослинна всіх видів» частка імпорту за цими групами у загальному споживанні відповідно становить 34,5 та 44,0 % при 30%-му пороговому критерії цього індикатора.

Згідно з інформацією аналітичного департаменту Ukrainian Food Export Board (UFEB) [1], за 11 міс. 2016 р. українські виробники експортували сільськогосподарської продукції на 13,3 млрд дол. США. Виручка від експорту готової харчової продукції з урахуванням рослинної олії становила 42% від загальної суми (5,6 млрд дол. США), а без урахування олії – 16% (2,1 млрд дол. США). Тобто частка олії в експорті сягала 26% (з виручкою близько 3,5 млрд дол. США відповідно). Експорт олії в ЄС у 2016 МР збільшився на 8,5%, і ця тенденція, згідно з висновками експертів, буде тривати й надалі (ґрунтуючись на споживчому попиті та зменшенні посівних площ під культуру в країнах Європи). Багато продукції експортується, оскільки внутрішнє споживання олії соняшникової становить лише 450-500 млн т з тенденцією до підвищення. Таким чином, головна проблема в тому, що вивозиться з України олія соняшникова, а імпортується дешевша олія - пальмова, соєва та ріпакова, що при значних обсягах експорту соняшникової олії залишається високий рівень імпортозалежності по позиції «олія рослинна всіх видів».

Висновки. Стан продовольчої безпеки у 2016 р. в Україні за багатьма показниками не задовольняє визначені порогові значення та норми. Значення окремих індикаторів, розрахованих за даними 2016 р., порівняно з 1995 р. позитивно характеризують динаміку продовольчої безпеки України:

– встановлено збільшення в раціоні українців тих видів продовольства, споживання яких найбільше зазнає відставання від раці-

ональних норм (м'ясні та рибні продукти), за більшістю видів продукції покращився рівень достатності їх споживання;

– задоволення потреб населення у продовольстві здійснювалося переважно за рахунок сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва;

– в Україні спостерігається висока самозабезпеченість населення за основними видами продовольства.

Крім того, стан продовольчої безпеки України не можна визначати як стабільно позитивний:

– за продукцією тваринницького походження зменшилася середньодобова калорійність раціону населення країни;

– погіршився рівень доступності продуктів харчування для населення країни;

– ступінь достатності запасів зерна у державних ресурсах нижчий порівняно з гранично встановленою межею;

– встановлено високий рівень продовольчої залежності (за умови дотримання раціональних норм споживання) за м'ясом, молоком та рибними продуктами, плодами, ягодами та виноградом;

– перевищує пороговий ступінь відсотка імпортозалежності України по олії, плодах, ягодах та винограду. Порівняно з 1995 р. даний індикатор збільшився на 25 відсоткових пунктів.

Україна за наявним ресурсним потенціалом, за оцінками різних науковців, має можливість «годувати» близько 100-150 млн осіб [6]. Натомість склалася парадоксальна ситуація, коли країна за експортом сировини (соняшнику) у переліку п'ятох світових лідерів і при цьому має 40% значення індикатора імпортозалежності за олією рослинною. Очевидною є необхідність вираженої державної політики регулювання внутрішнього ринку та аграрного сектору країни.

Список бібліографічних посилань

1. Аналіз ринку. Перспективи соняшнику. «Високоолеїнова» ніша. URL : <https://msb.aval.ua/news/?id=25886>.
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : статистичний збірник за 2016 рік / відп. за вип. О. М. Прокопенко. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Витрати і ресурси домогосподарств України: статистичний збірник за 2016 рік / відп. за вип. І. І. Осипова. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Електронний каталог Верховної ради України : [Законодавство України]. - Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 № 8370-1. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8370-1&skl=7.
5. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» (редакція від 05.04.2015). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
6. Котикова О. І. Індикація економічного стану сільськогосподарського землекористування в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. Миколаїв, 2015. Вип. 2 (83). Т. 1. С. 25-34.
7. Кочетков О. В., Марков Р. В. Формування системи показників продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2002. № 9. С. 142-158.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» (2007 р.) (редакція від 21.10.2011). URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>.
9. Прибуток «Аграрного фонду» за 2016 рік склав 48,7 млн гривень. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/pributok-agrarnogo-fondu-za-2016-rik-sklav-487-mln-griven>.
10. FAO (2014). «The State of Food Insecurity in the world - 2014. Improving the enabling environment for food security and nutrition», available at: <http://www.fao.org/3/a-i4646r.pdf> (Accessed 25 January 2017).
11. FAO (2016). «Methods for estimating comparable rates of food insecurity experienced by adults throughout the world». Rome, FAO (see page 28).
12. FAO (2016). «Monitoring food security and nutrition in support of the implementation of the Agenda for sustainable development till 2030: Conclusions and future plans», available at: <http://www.fao.org/3/a-i6188r.pdf> (Accessed 25 January 2017).
13. FAO (2017). «Food security statistics», available at: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-fs/ess-fadata/en/#.WIT09PCLS00> (Accessed 30 January 2017).
14. Fram, M.S., Bernal, J. & Frongillo E.A. (2015). «The Measurement of Food Insecurity among Children: Review of literature and concept note, Innocenti Working» Paper No.2015-08, UNICEF Office of Research, Florence.
15. IOM (Institute of Medicine) (2011). «Hunger and Obesity: Understanding a Food Insecurity Paradigm: Workshop Summary». Washington, DC: The National Academies Press.

References

1. Analiz rynku. Perspektyvy soniashnyku. "Vysokooleinova" nisha [Market analysis. Prospects for sunflower. "High-oil" niche]. (2017). Retrieved from: <https://msb.aval.ua/news/?id=25886> [In Ukrainian].
2. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy : statystychnyi zbirnyk za 2016 rik [Balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine: statistical collection for 2016]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
3. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy: statystychnyi zbirnyk za 2016 rik [Expenditures and resources of households in Ukraine: statistical collection for 2016]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy : Proekt Zakonu Ukrainy vid 28.04.2011 # 8370-1 [On food safety of Ukraine: Draft Law of Ukraine from 28.04.2011 No. 8370-1]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8370-1&skl=7 [In Ukrainian].
5. Pro derzhavnu pidtryмку silskoho hospodarstva Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 1.01.2017 # 1877-15 [On state support of agriculture in Ukraine: Law of Ukraine from 1.01.2017 No. 1877-15]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> [In Ukrainian].
6. Kotyikova, O.I. (2015). Indykatsiia ekonomichnoho stanu silskohospodarskoho zemlekorystuvannia v Ukraini [Indication of the economic state of agricultural land use in Ukraine]. *Visnyk ahrranoi nauky Prychornomoria*, 2 (83), Vol. 1, 25-34 [In Ukrainian].
7. Kochetkov, O.V., & Markov, R.V. (2002). Formuvannia systemy pokaznykiv prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Formation of the system of indices of food security of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 142-158 [In Ukrainian].
8. Deiaki pytannia prodovolchoi bezpeky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.10.2011 # 1379 [Some issues of food security: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 21.10.2011 No. 1379]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF> [In Ukrainian].
9. Prybutok "Ahrarnoho fondu" za 2016 rik sklav 48,7 mln hryven [Profit of the "Agrarian Fund" for 2016 amounted to UAH 48.7 million]. (2017). *Agravery*. Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show/pributok-agrarnogo-fondu-za-2016-rik-sklav-487-mln-griven> [In Ukrainian].
10. The state of food insecurity in the world - 2014. Improving the enabling environment for food security and nutrition. (2014). FAO. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/a-i4646r.pdf> [In Ukrainian].
11. Methods for estimating comparable rates of food insecurity experienced by adults throughout the world. (2016). Rome: FAO [In English].
12. Monitoring food security and nutrition in support of the implementation of the Agenda for sustainable development till 2030: Conclusions and future plans. (2016). FAO. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/a-i6188r.pdf> [In English].
13. Food security statistics. (2017). FAO. Retrieved from: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-fs/ess-fadata/en/#.WIT09PCLS00> [In English].
14. Fram, M.S., Bernal, J. & Frongillo, E.A. (2015). The measurement of food insecurity among children: Review of literature and concept note. Innocenti Working Paper, 2015-08. Florence: UNICEF Office of Research [In English].
15. Hunger and obesity: Understanding a food insecurity paradigm: workshop summary. (2011). Institute of Medicine. Washington, DC: The National Academies Press [In English].

The purpose of the article is to assess the current level of food security of Ukraine and define set trends in the main indicators change.

Research methodology. The theoretical basis of the research are: the fundamental provisions of formation of the food supply system; modern economic theory, which defines goals and patterns of sustainable development of the world and Ukraine; scientific works of domestic and foreign scientists on issues of food security, public administration and legislative regulation of this problem. The methodological basis of the research consists of general scientific and specific methods of scientific knowledge. In the process of research, the following methods of economic research have been used: abstract and logical (the formation of theoretical generalizations and conclusions); monographic (study of scientific works on problems of food security formation at different hierarchical levels); terminological and concepts analysis (research of conceptual approaches to the formation of a system of indicators of food security at different hierarchical levels); direct analysis and synthesis, comparison, graphing, ranking.

Research results. There has been made an assessment of the current level of food security in Ukraine and trends in changing key indicators have been identified: the state of food security in 2016 in Ukraine by most indicators did not meet the established thresholds and norms.

Elements of scientific innovation. The current state of food security in Ukraine has been investigated through indicators (daily energy value of the human diet, sufficiency consumption of certain products, the adequacy of supplies of grain in state resources, the economic availability of food, the differentiation value of food by social groups, the market capacity of individual products, the food independence for the individual product) taking into account their connections and their influence of various factors on different levels.

The practical significance. An assessment of the current level of food security in Ukraine has been made and established trends in changing key indicators, which allows us to formulate a food security policy of Ukraine at different levels (macro and micro, household). Tabl.: 4. Figs.: 3. Refs.: 15.

Keywords: food security, indicators, diet, grain food resources, economic availability of products, market capacity, food independence, the differentiation value of food.

Babych Mykola Mykolaiovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), competitor for doctor's degree, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, PhD, assistant professor (9, Heorhiya Honhadze st., Mykolayiv)
E-mail: babichnn@i.ua

Бабич Н.Н. Индикаторы продовольственной безопасности в Украине: тенденции развития

Цель статьи - оценить современный уровень обеспечения продовольственной безопасности Украины и определить установленные тенденции в изменении основных индикаторов.

Методика исследования. Использованы следующие методы: диалектический, абстрактно-логический, системного анализа, индексный, сравнения, графический, ранжирование.

Результаты исследования. Осуществлена оценка современного уровня обеспечения продовольственной безопасности Украины и определены тенденции в изменении основных индикаторов: состояние продовольственной безопасности в 2016 г. в Украине по большинству показателей не удовлетворяло пороговые значения и нормы. По продукции животного происхождения уменьшилась среднесуточная калорийность рациона населения страны; ухудшился уровень доступности продуктов питания; уровень достаточности запасов зерна в государственных ресурсах ниже по сравнению с предельно определенной чертой; установлен высокий уровень продовольственной зависимости от мяса, молока и рыбных продуктах, плодах, ягодах и винограду; превышает пороговый уровень процент импортозависимости Украины по маслу, плодам, ягодам и винограду; значение отдельных индикаторов, рассчитанных по данным 2016 г. по сравнению с 1995 г. положительно характеризует динамику продовольственной безопасности Украины. Установлено увеличение в рационе питания мясных и рыбных продуктов; по большинству видов продукции повысился уровень достаточности их потребления. Потребности населения в продовольствии обеспечивались за счет сельскохозяйственной продукции отечественного производства, высокой является самообеспеченность населения по основным видам продовольствия.

Элементы научной новизны. Современное состояние продовольственной безопасности в Украине по индикаторам (суточная энергетическая ценность рациона человека, достаточность потребления отдельного продукта и запасов зерна в государственных ресурсах, экономическая доступность продуктов питания, дифференциация стоимости питания по социальным группам, емкость внутреннего рынка отдельных продуктов, продовольственная независимость за отдельным продуктом) исследованы не как отдельные блоки, а в их взаимосвязи, с учетом влияния различных факторов на разных уровнях (макро- и микроуровнях, домохозяйства).

Практическая значимость. Результаты исследования направлены на внедрение устойчивой продовольственной системы Украины в условиях евроинтеграции. Полученные результаты определяют индикаторы состояния и динамики продовольственной безопасности Украины, позволяющие формировать политику продовольственной безопасности Украины на разных уровнях (макро- и микроуровне, домохозяйства). Табл.: 4. Илл.: 3. Библиогр.: 15.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, индикаторы, рацион, зерновые продовольственные ресурсы, экономическая доступность продуктов, емкость внутреннего рынка, продовольственная независимость, дифференциация стоимости питания.

Бабич Николай Николаевич - кандидат экономических наук, доцент, докторант, Николаевский национальный аграрный университет (г. Николаев, ул. Георгия Гонгадзе 9)
E-mail: babichnn@i.ua

Стаття надійшла до редакції 18.04.2018 р.

Фахове рецензування: 19.04.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Бабич М. М. Индикаторы продовольчої безпеки в Україні: тенденції розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 41-50.

* * *